

“EKSİK” BİR ÂŞIK: LEYLÂ

*Ayşegül AKDEMİR**

ÖZET

Gerçek hayatta yaşanmış bir aşkın hikâyesi olduğu rivayet edilen “Leylâ vü Mecnûn”, Türk edebiyatında pek çok şair tarafından işlenmiş bir konudur. Bu şairlerden biri olan Fuzûlî ise gelenekten miras aldığı konuyu işleyişteki başarısıyla adını, “Leylâ vü Mecnûn”la özdeşleştirmeyi başarmıştır. Bu durum, “Leylâ vü Mecnûn” üzerine yapılmış olan çalışmaların, genellikle Fuzûlî’nin eserine yönelik olmasında da kendisini açık bir şekilde hissettirmektedir. Bu çalışmada da Fuzûlî’nin “Leylâ vü Mecnûn”u esas alınmıştır.

Bu konuda, mesnevinin şairi olan Fuzûlî’yle, başkarakteri olan Mecnûn arasında bir kader ortaklığından bahsetmek mümkündür. Nitekim Fuzûlî’nin diğer “Leylâ vü Mecnûn” şairleri arasında ön plana çıkması gibi, söz konusu çalışmaların içeriğinde de dikkatlerin daha ziyade Mecnûn’a çevrildiği görülmektedir.

Leylâ’nın mesnevi içindeki esas varlık sebebi, Mecnûn’u ilahî aşka ulaştırmada basamak görevi üstlenecek olan beşerî aşkın taraflarından biri olması bakımındandır. Ancak eserin bütünü göz önünde bulundurulduğunda, onun mesnevi içindeki fonksiyonunun bununla sınırlı kalmadığı görülmektedir. Çünkü Leylâ, iki ayrı fonksiyonu kendisinde birleştirmiş bir şekilde okuyucunun karşısına çıkmaktadır.

Bu çalışma, Leylâ’nın mesnevi içinde yüklenmiş olduğu ikinci fonksiyonu ortaya çıkarma amacını taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Leylâ vü Mecnûn, aşk, gelenek, melâmet.

* Arş. Gör., Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. ayse.akdmr@mynet.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

AN “INCOMPLETE” LOVER: LEYLA**ABSTRACT**

“Leyla vu Mecnun” which is told to have been the story of a love experienced in the real life was the theme manipulated by many poets in the Turkish literature. One of these poets, Fuzuli, having taken as an inheritance from tradition made his name identical with “Leyla vu Mecnun” through his success in manipulating this theme. This situation shows its effect clearly on the studies made on “Leyla vu Mecnun”, especially by being inclined to Fuzuli’s work. In this study, “Leyla vu Mecnun” by Fuzuli was taken as a base.

In this subject, it is possible to say that there is a common destiny between Fuzuli, the poet of mesnevi, and Mecnun the main character. As a matter of fact, it is seen that among the poets of “Leyla vu Mecnun” Fuzuli takes the most important place and the attentions in the content of the mentioned studies are mostly directed to Mecnun.

The reason of Leyla’s existence in mesnevi is because she is one of the partners of human love which will act as a step in causing Mecnun to reach divine love. However, when considering the whole work, it is seen that her function in mesnevi is not confined to this. Because, Leyla meets the readers with her two different functions combined in herself.

This study, aims to bring the second function engaged to Leyla in mesnevi to light.

Key Words: Leyla vu Mecnun, love, tradition, malign.

“Leylâ vü Mecnûn”, Türk edebiyatında pek çok şair tarafından işlenmiş bir konudur (Ayan 2005, 10). Fuzûlî de bu şairlerden biri, hatta onların en önde gelenidir. Zira “Leylâ vü Mecnûn” denilince akla ilk gelen şairin Fuzûlî olması, onun diğer “Leylâ vü Mecnûn” şairleri içinde müstesna bir yere sahip olduğunu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

açıkça göstermektedir. Bu durum, “Leylâ vü Mecnûn” üzerine yapılmış olan çalışmaların, genellikle Fuzûlî’nin eserine yönelik olmasında da kendisini açık bir şekilde hissettirmektedir. Bu çalışmada da “Leylâ vü Mecnûn” üzerine daha önce yapılmış olan pek çok çalışmada olduğu gibi, Fuzûlî’nin “Leylâ vü Mecnûn”u esas alınmıştır.

Bir eser üzerine yazılan şeylerin miktarıyla, o eserin başarısı arasında bir paralellik olduğu göz önünde bulundurulacak olursa Fuzûlî’nin “Leylâ vü Mecnûn”u, bu konuda da kendisini kanıtlamış bir eserdir. Ancak üzerine pek çok şey yazılmış olmasına rağmen, söz konusu eser, hâlâ tüketilememiş bir çalışma konusu olarak karşımızda durmaktadır. Bu durumun da yine, Fuzûlî’nin eserini meydana getirirken gösterdiği başarıyla ilgili olarak düşünülmesi gerekir.

“Leylâ vü Mecnûn” üzerine yapılmış olan çalışmaların, daha ziyade Fuzûlî’nin eserine yönelik çalışmalar olduğunu söylemiştik. Bu noktada, eserin şairi olan Fuzûlî’yle, başkarakteri olan Mecnûn arasında bir kader ortaklığından bahsetmek mümkündür. Nitekim Fuzûlî’nin diğer “Leylâ vü Mecnûn” şairleri arasında ön plana çıkması gibi, söz konusu çalışmaların içeriğinde de dikkatlerin daha ziyade Mecnûn’a çevrildiği görülmektedir. Bu da onun, eser içinde yüklenmiş olduğu fonksiyonun önemiyle yakından ilgilidir. Zira adına da yansıyan şekliyle -önce “Kays” iken daha sonra “Mecnûn” olması-Mecnûn, eser boyunca bir gelişme ve değişme çizgisi üzerinde ilerleyerek bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamıştır. Bu da ona, eserin başkarakteri olma vasfını ve buna bağlı olarak da eserin merkezinde yer alma hakkını vermiştir. Dolayısıyla da eserde değişim ve dönüşüm yaşayan kişinin Mecnûn olması, eser üzerine yapılmış olan çalışmalara da doğrudan yansımış ve Mecnûn’u, eserin kendisinde olduğu gibi, eser üzerine yapılan çalışmalarda da ön plana çıkarmıştır. Mecnûn’un söz konusu değişimi yaşamasına vesile olan Leylâ ise Mecnûn’un gölgesinde kalmıştır.

Bir aşk hikâyesinin anlatıldığı “Leylâ vü Mecnûn”da Leylâ, olayların başlangıç aşamasında “beşerî bir sevgili” olarak karşımıza çıkar. Ancak Mecnûn’un geçirdiği değişim ve dönüşüme paralel olarak eserin ilerleyen aşamalarında, onun niteliklerinde de birtakım değişiklikler meydana gelir. Beşerî bir sevgili olmaktan çıkarak ilahî bir hüviyete bürünür. Fuzûlî, eserinin başında yer alan bir rubaide, Leylâ’nın olayların gidişatına bağlı olarak ilahî bir hüviyetle okuyucunun karşısına çıkacağına işaret eder. Bu durum ise olayların, “mecâz”dan “hakikat”e doğru uzanan bir çizgide ilerleyecek olmasının doğal bir sonucudur:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Tutsam taleb-i hakîkate râh-ı mecâz
Efsâne bahânesiyle  arz etsem râz

Leylî sebebiyle vasfın etsem âgâz
Mecnûn dili ile etsem izhâr-ı niyâz
(LM/3-4)¹

Böylece Fuzûlî, mesnevinin konusunu teşkil eden efsanenin, hakikate ya da ilahî aşka ulaşmanın aracı olduğunu ve hem Leylâ'nın hem de Mecnûn'un eser içinde temsilî bir işleve sahip olduğunu (Genç 2006, 46) kendisi ifade etmiş olur. Ancak bu noktada dikkat edilmesi gereken şey, Leylâ'nın ilahî bir hüviyete bürünmesinin, Mecnûn'un bakış açısıyla ilgili bir husus olmasıdır. Zira Leylâ'yla ilgili söz konusu nitelik değişimi, Mecnûn'un yaşamış olduğu içsel değişimin bir sonucu olarak gerçekleşmektedir. Okuyucu açısından ise durum daha farklıdır. Mecnûn'un bakış açısıyla, Leylâ'yı bir taraftan ilahî sevgili olarak algılamaya başlayan okuyucu, diğer taraftan da onun dış dünyadaki gerçekliğiyle karşı karşıyadır. Zira Leylâ, olayların son aşamasına kadar bir "beşer" olarak eser içindeki varlığını sürdürmektedir.

Bu çalışmada üzerinde durulacak olan şey de Leylâ'nın eserin sonuna kadar sürediden "beşer" boyutuyla ilgilidir. Bu noktada öncelikle göz önünde bulundurulması gereken şey ise -aşkın dönüştürücü gücünden payını alanın "Mecnûn" olmasına bağlı olarak her ne kadar "âşıklık" kavramı onunla özdeşleşmiş olsa bile-Leylâ'nın da "maşuk" vasfının yanında, aynı zamanda "âşik" vasfını da taşıyor olmasıdır. Zira eserde söz konusu edilen aşk, platonik bir aşk olmayıp karşılıklı olarak gelişmektedir. Buna bağlı olarak da Leylâ ve Mecnûn, karşılıklı bir aşkın tarafları olmaları bakımından hem "âşik" hem de "maşuk" vasıflarını aynı anda taşımaktadırlar. Dolayısıyla da "âşıklık", Leylâ ve Mecnûn'un her ikisi için de ortak bir vasıftır. Bu durum ise şöyle bir soruyu akla getirmektedir: İnsanı ilahî aşka ulaştıracak olan bir potansiyele sahip olan beşerî aşk, tıpkı Mecnûn gibi, Leylâ'yı da ilahî aşka ulaşma konusunda bir aday durumuna getirmiştir. Ama söz konusu aşk, Mecnûn'a bir değişim ve dönüşüm süreci yaşamının kapılarını aralamışken Leylâ için böyle bir şey neden söz konusu ol(a)mamıştır? Burada cevabını arayacağımız soru, budur. Bunu yaparken de başvuracağımız kaynak, yine

¹ "Leylâ vü Mecnûn"dan alıntılanmış olan beyitler, Hüseyin Ayan'ın "Leylâ vü Mecnûn" adlı çalışmasından aktarılmıştır. Beyit sonlarında verilen numaralar, bu çalışmadaki beyit numaralarını göstermektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Fuzûlî'nin eseridir. Çünkü o, sadece Mecnûn'un aşkını ilahî boyuta taşıyarak dolaylı olarak gündeme getirdiği bu sorunun cevabını, yine kendisi vermektedir. Bunun için de Leylâ ve Mecnûn arasında karşılıklı bir şekilde başlayan ve süregiden aşkın, Leylâ'yı ilgilendiren boyutu üzerinde durmamız gerekmektedir. Ancak bunun öncesinde, söz konusu aşkın başlamasından önceki sürece de bakmamız gerekir. Çünkü söz konusu soruya verilebilecek olan cevabın temeli, eserin daha başlangıç aşamasında atılmaktadır.

Fuzûlî, hikâyeyi Mecnûn'un babasının çocuk sahibi olma özlemiyle başlatır. Bu konuda ortaya konulan gayretler, en sonunda bir sonuç verir ve Mecnûn dünyaya gelir. Ancak o, doğumundan hemen sonra gösterdiği olağanüstü davranışlarla, sıradan bir çocuk olmaktan çok uzaktır: “Doğar doğmaz ağlamaya başlar; çünkü bu dünyanın gam ve keder yeri olduğunu bilmektedir. Ama yine de gamı ve kederi ister. Dayası ona, süt yerine ciğerinden kan verir. Sebepsiz yere daima ağlayıp inler. O, daha doğuştan aşkla tanışıktır.”

Fuzûlî, Mecnûn için olağanüstü bir çocuk profili çizerek onu, değişim ve dönüşüm yaşamaya müsait bir kimlikle okuyucunun karşısına çıkarır. Bu suretle de bir değişim ve dönüşüm yaşayacak olan kişinin Mecnûn olacağını, eserinin daha başındayken okuyucuya sezdirir. Zira Mecnûn'un daha doğuştan birtakım olağanüstü davranışlar sergilemesi, onun gelişmeye, değişmeye, olgunlaşmaya uygun bir fitrata, başka bir deyişle “isti'dâd”a sahip olduğunu göstermektedir. Fuzûlî, Mecnûn'un doğduktan sonra gösterdiği olağanüstülüğü detaylandırmadan önce, tek bir beyitle bu özel durumu açıkça ifade eder:

Hurşîd gibi kemâle kâbil
İsâ gibi tıfillıkda kâmil

(LM/470)

Mecnûn'un doğumunu ve sonrasında ortaya çıkan özel durumları detaylı bir şekilde anlatan Fuzûlî, Leylâ'nın doğumunu ise söz konusu etmemiştir. Leylâ, ancak okulda başlayan aşkın taraflarından biri olması bakımından olay örgüsüne dâhil olabilmıştır. Bu, şuna işaret eder: Leylâ, aşk yolunda ilerleyebilmek için varlığı gerekli olan “isti'dâd”a sahip değildir. Zira sahip olmuş olsaydı, Mecnûn'la ilgili olarak söz konusu edilen şeylerin, benzer şekilde onun için de söz konusu edilmesi gerekirdi. Böylece Leylâ ile Mecnûn arasındaki fark, mesnevinin daha başındayken ortaya konulmuş olur.

Fuzûlî'nin Leylâ vasıtasıyla ortaya koyduğu bu “eksiklik”, tasavvuf sistemi içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Zira insanların büyük bir çoğunluğunun hakikati kavrayabilmekten âciz

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

olduğunu, bu nedenle de onların, dinin “dış kabuğu” durumunda olan şeriatla yetinmeleri gerektiğini söyleyen mutasavvıflara göre âşıklık, bir yetenek işidir ve bu yetenek, insanın doğuştan getirdiği, Allah vergisi olan bir özelliktir. Bu nedenle de herkeste yoktur ve sonradan, çalışmayla kazanılabilecek bir şey de değildir.

Karşılıklı bir aşkın taraflarından biri olması bakımından Mecnûn’la ortak bir paydaya sahip olan Leylâ, “isti^cdâd”dan yoksun olmasıyla ondan ayrılır. Aralarındaki bu önemli fark, onların ulaşacakları son noktanın neresi olacağını da belirleyecektir. Zira Leylâ’nın aşkının ilahî bir boyut kazanmasını engelleyecek olan tüm tercih ve davranışlarının, söz konusu “eksiklik”in bir tezahürü olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Leylâ ile Mecnûn arasındaki aşk, okulda ve karşılıklı olarak başlamaktadır:

Ol iki semen-ber ü sehî-kad
Birbirine oldular mukayyed

Bir câmdan içdiler mey-i zevk
Ol iki harâb-ı bâde-i şevk

(LM/558-559)

Karşılıklı olarak birbirlerine bağlanan ve “arzu şarabıyla sarhoş olan” Leylâ ve Mecnûn’un aşkı, birbirlerine olan ilgi ve yakınlıkları sebebiyle gizli kalamaz ve iki sevgili, aşklarının başlamasından kısa bir süre sonra toplumun “melâmet”ine hedef olmaya başlarlar:

°Aşk olduğu yerde mahfî olmaz
°Aşk içre olan karâr bulmaz

°Aşk âteşine budur °alâmet
Kim baş çeke şu°le-i melâmet

(LM/570-571)

Melâmet, Leylâ ile Mecnûn arasındaki aşkın üzerine gölge düşürür ve bu aşamadan sonra iki sevgili, toplumun kınamalarına maruz kalmamak için daha dikkatli davranmaya ve birbirleriyle konuşmak için çeşitli bahaneler uydurmaya başlarlar. Ancak bu da aşklarının “toplum” engeline takılmasını önlemek için yeterli olmaz. Dedikodular devam eder ve Leylâ’nın annesine kadar ulaşır. Bu da Leylâ’nın, annesi tarafından azarlanmasına sebep olur. Leylâ’nın annesi tarafından azarlandığı ve kınandığı beyitler, eserde uzun bir şekilde verilmektedir. Annesinin yoğun bir öfkeyle Leylâ’ya söylediği

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

sözler, toplumun aşk konusunda kadına ve erkeğe karşı belirlediği farklı yaklaşımı da yansıtan bir niteliğe sahiptir. Nitekim yoğun bir öfkenin dışı vurulmasıyla başlayan beyitler, gittikçe “cinsiyet” faktörü üzerinde yoğunlaşmaya başlamaktadır:

K’ey şûh nedir bu güft ü gûlar
Kılmak sana ta^cne ^cayb-cûlar

Niçün özüne ziyân edersin
Yahşı adını yaman edersin

Niçün sana ta^cne ede bed-gû
Nâmûsuna lâyık iş midir bu

Nâzik beden ile berg-i gülsün
Ammâ ne diyem ki ben yüğülsün

Lâle gibi sende lutf çokdur
Ammâ ne diyem yüzün açıkdur

Temkîni cünûna kılma tebdîl
Kızgın ucuz olma kadrini bil

Her sûrete ^caksi gibi bakma
Her gördüğüne su gibi akma

Mey gerçi safâ verir dimâğa
Akdığıyçün düşer ayağa

Gözü gibi katı yüzlü olma
Nergis gibi hıyre gözlü olma

Gözden gerek olasın nihân sen
Ne demek ola sana ki cânsan

Sen şem^csin uyma gel hevâya
Kim şem^ci hevâ verir fenâya

Lu^cbet gibi özünü bezetme
Revzen gibi kûçeler gözetme

Sâgar gibi gezmeği harâm et
Nağme gibi perdede makâm et

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Sâye gibi her yere yüz urma
Hiç kimse ile oturma durma

(LM/611-624)

Leylâ'nın annesinin kızına verdiği öğütler, toplumun kadına bakış açısını ve geleneğin kadın üzerinde oluşturduğu baskıyı ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Çünkü anne, söyledikleriyle sadece kendisinin değil, toplumun aşk ve ahlak konusundaki müşterek anlayışını ortaya koymaktadır. Bu anlayışa göre kadın, aşk konusunda "pasif" olması gereken taraftır. Dolayısıyla da "aşk" ve "âşıklık" kavramları, kadından ziyade erkeği ilgilendirmektedir:

Derler seni °aşka mübtelâsın
Bîgâneler ile âşinâsın

Sen kandan u °aşk şevki kandan
Sen kandan u dost zevki kandan

Oğlan °aceb olmaz olsa °âşık
°Âşıklık işi kıza ne lâyıık

(LM/626-628)

Leylâ ile Mecnûn'un aşkı, toplumda "ideal" olarak kabul edilen aşk ilişkisine/modeline uymamaktadır. Dolayısıyla da toplumun beklentileriyle, bu aşkın oluşum şekli arasında bir uyumsuzluk vardır. Bu uyumsuzluk, "aşk" ve "gelenek" arasında ortaya çıkan bir çatışmayı da beraberinde getirir. Ancak bu çatışma, sadece kavramsal boyutta kalır. Zira Leylâ, geleneğe direnmek yerine, "inkâr" yolunu tercih ederek bu çatışmaya dâhil olmaz:

Sözler dersin ki bilmezem ben
Mazmûnunu fehm kılmazam ben

Dersin ma°şûk u °aşk u °âşık
Ben sâde-zamîr ü tıfl-ı sâdık

Bilmem nedir ol hadîse mazmûn
Söyle nice olmayam diğêr-gûn

°Aşkın kılmazdı kimse yâdın
Hâ senden işitdim imdi adın

Billâhi nedir ana °aşka mefhûm
Bu sırr-ı nihânı eyle ma°lûm

(LM/648-652)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Böyle bir bakış açısına sahip olan bir toplumda kadın, sosyal yaşamdan soyutlanmış bir şekilde, gözlerden uzak bir hayat sürmelidir. Leylâ için de böyle olur. Annesiyle arasında geçen bu konuşmadan sonra Leylâ, okulu bırakarak eve kapanır ve bir nevi “hapis” hayatı yaşamaya başlar. Onun bu durumunu ifade etmek için kullanılan bütün kelimeler (döndü/mahbûs/esîr/habs), içe kapanma ve hapsolme ile ilgilidir (Kaplan 2007, 140):

Leylî hem oturdu evde nâ-çâr
Döndü sadefine dürr-i şeh-vâr

Bir burcda sâbit oldu ahter
Mahbûs-ı hızâne oldu gevher

La'î oldu esîr-i hâne-i seng
Habs oldu gül-âba şîşe-i teng

(LM/667-669)

Görüldüğü gibi Leylâ, aşkı önünde bir engel durumunda olan ve annesinin şahsında somutlaşan “sosyal baskı”ya karşı koymak ve onu bertaraf etmeye çalışmak yerine, toplum tarafından kendisine belirlenen sınırlar içinde kalmayı tercih etmiştir. Leylâ’nın “sosyal baskı” ve onun tezahürü olan “melâmet(kınama, ayıplama)” karşısında belirlediği bu pasif tavrın “cinsiyet” faktörüyle olan ilişkisi, eserin ilerleyen bölümlerinde de ifade edilmektedir. Aşkını, sosyal çevrenin baskısı nedeniyle gizlemek zorunda kalan Leylâ, bu aşkın devam edebilmesi için gerekli olan gayreti Mecnûn’dan beklemektedir. Ancak o, sevgilisine tekrar kavuşmak için çaba harcayacağı yerde, çöllere düşmüştür. Bu durum, Leylâ’nın şikayetine sebep olmakta ve hatta ona, Mecnûn’un başka bir sevgilisi olduğunu düşündürmektedir:

“Âşık gerek olmayup karârı
Tavf ede müdâm kûy-ı yârı

Düşmez bu yana senin güzârın
Var ola meğer bir özge yârın

Yârın ben isem bana nazar kıl
Gâhî bu yanaya bir güzer kıl

(LM/1348-1350)

Mecnûn’a olan sitemini bu sözlerle ifade eden Leylâ, eve kapandıktan sonraki durumunu ve kendisinin aşk konusundaki pasif tavrını ise “esâret” eksenini etrafında dönen “zincir, bend, kayd” gibi kelimelerle ifade eder. Bu noktada dikkati çeken husus, söz konusu kelimelerin, kadına ait unsurlar olan “saç” ve “halhal”la beraber

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

zikredilmesidir. Böylece toplumun aşk konusunda kadın ve erkeğe biçtiği rollerin ve çizdiği sınırların farklılığı, bir kere de Leylâ'nın ağzından ifadesini bulmuş olur:

Gîsû-yı müselsel ü girih-gîr
Boynumda ger olmayaydı zencîr

V'er bağlamayaydı bend-i halhâl
Kayd ile ayağımı meh ü sâl

°Ayb ile çekilmeseydi adım
Billâh bu idi hemîn murâdım

Kim sâye misâli senden ey nûr
Oldukça vücûdum olmayam dûr

Ammâ n'edeyim esîr-i kaydım
Boynu vü ayağı bağlı saydım

(LM/1352-1356)

Annesinin dedikodular yüzünden Leylâ'yı azarlaması ve Leylâ'nın da aşkını gizleme yolunu seçerek okulu bırakıp eve kapanmasıyla beraber, Leylâ ve Mecnûn'un aşkları ayrılıkla neticelenir. Bu ayrılığın ortaya çıkmasına sebep olan şey, "melâmet"tir. Ancak söz konusu kavram, "cinsiyet" faktörüyle ilişkilendirilmiş ve böylece, Leylâ'nın tercihleri üzerinde cinsiyet faktörünün etkili olduğu vurgulanmıştır.

Kadın cinsiyetinde olmanın, özellikle ataerkil toplumlarda çoğu zaman "eksiklik" ve buna bağlı olarak da "yetersizlik" kavramlarıyla birlikte düşünüldüğü ve böylece, erkeğin üstünlüğüne işaret edildiği görülmektedir. Toplumumuzda kadınlar için kullanılan "saçı uzun aklı kısa" şeklindeki niteleme, bu gerçeğin en açık bir şekilde ifadesini bulmuş hâlidir. Fuzûlî de eserinin erkek ve kadın kahramanı ile ilgili olarak "eksiklik" ve "üstünlük" meselelerini gündeme getirmektedir. Zira Leylâ ile Mecnûn arasında "isti'dâd" sahibi olma/olmama konusunda ortaya çıkan fark, Mecnûn'un Leylâ'dan "üstün" olduğunun en açık kanıtıdır. Erkek ve kadın kahraman arasındaki bu farklılık, onların "beşerî aşk"la başlayan maceralarının hangi yönde ilerleyeceğinin ve hangi noktada son bulacağına da belirleyicisi olacaktır. Çünkü Fuzûlî, Mecnûn'u hakiki aşka ulaştırmış olmasına karşılık, Leylâ için böyle bir şeyi söz konusu etmemiştir. Bu da onun, eserini oluştururken toplumun kadın-erkek farkı konusundaki algısına yaslanmış olduğunu göstermektedir. Ama Fuzûlî, bu algıyıstan eserinin muhtevasına en uygun bir şekilde

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

yararlanmıştır. Bir taraftan toplumun kadın üzerindeki baskısını vurgulayarak yaşananların okuyucu üzerinde gerçeklik izlenimi uyandırmasını sağlamış, diğer taraftan da hakikate ulaşabilme konusunda insanların büyük bir çoğunluğu için geçerli olan “isti‘dâd eksikliği”ni, “kadın” cinsiyetinde olmakla ilişkilendirerek Leylâ’nın hakikate ulaşamayan taraf olması için gerekli olan gerekçeyi okuyucuya sunmuştur: Leylâ, hakikate ulaşabilme potansiyeline sahip değildir. Çünkü o “kadın”dır. Başka bir ifadeyle “eksik”tir. Ancak eserde söz konusu edilen “eksiklik”, dünyevî hayatla ilgili olan bir “eksiklik” değil, hakikate ulaşabilmeyi sağlayacak olan “isti‘dâd”ın eksikliğidir. Böylece Fuzûlî, toplumsal algıyı ve tasavvufî düşüncüyü bir potanın içinde eriterek eserine yansıtmayı, oldukça başarılı bir şekilde gerçekleştirmiştir.

Leylâ’nın aşkını inkâr etmeyi tercih etmesi neticesinde yaşanan ayrılık, yüzeysel bir bakış açısıyla olumsuz bir durum gibi görünse de aslında Mecnûn’un bir değişim ve olgunlaşma süreci yaşamasına hizmet edecektir. Çünkü bu ayrılık, Mecnûn’u Leylâ’nın beşerî varlığından uzaklaştıracak ve bu da Leylâ’nın, onun iç dünyasında idealize edilmiş bir sevgili olarak yer edinmesini sağlayacaktır. Bunun sonucu olarak da Leylâ’ya duyulan aşk, boyut değiştirerek ilahî bir aşka dönüşecektir. Aksi hâlde ise Mecnûn, beşerî aşka takılıp kalacak ve hakikate ulaşması mümkün olmayacaktır. Bütün bunlar da Fuzûlî’nin, olay örgüsünü Mecnûn’un beşerî aşktan ilahî aşka yükselmesine ortam sağlayacak şekilde kurguladığını ve Leylâ’yı da buna vasıta yaptığını göstermektedir.

Ortaya çıkaracağı sonuç bakımından Mecnûn için olumlu bir değer taşıyan ayrılık, sebebi (melâmet) bakımından ise Leylâ’nın ilahî aşka yükselmesini engelleyeceği için olumsuz bir değerdedir. Bütün bunların temelinde yatan esas faktör ise “sosyal baskı”dır. Dolayısıyla da Fuzûlî’nin “sosyal baskı”yı olay örgüsüne dâhil etmek suretiyle Leylâ ve Mecnûn’un yollarını ayırarak iki şeyi aynı anda ifade etme fırsatı yaratmayı hedeflemiş olduğunu söyleyebiliriz:

1. Beşerî aşkın ilahî aşka dönüşebilmesi için, “vasıta” fonksiyonunda olan beşerî sevgilinin aradan çekilmesi gerektiğini anlatmak.

2. Melâmet korkusunun, insanın hakikate ulaşabilmesi yolunda en büyük engellerden birini teşkil ettiğini ve söz konusu engelin, insanın “kendisi”nden kaynaklandığını vurgulamak.

Bu nedenle de sosyal baskının gündeme getirilmesi, olayların gelişimi bakımından bir “düğüm noktası” olma niteliği taşımaktadır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Ayrılığın Mecnûn için ortaya çıkardığı diğer bir olumlu sonuç ise ona, hakikate ulaşma yolunda gerekli olan “yalnızlık” ortamını sağlamış olmasıdır. Zira ayrılığın gündeme gelmesiyle beraber Mecnûn, kendini çöllere vurur ve toplumdaki soyutlanmış bir şekilde yaşamaya başlar. Böylece o, çöldeki “yalnızlık” ortamının içinde ve onun sayesinde hakikate ulaşır.

Yalnızlık, hakikate ulaşmak isteyen insan için gereklidir, çünkü sosyal hayatın sınırlayıcı kuralları içinde kalarak bu hayata uyum sağlamaya çalışmak, insanı manevî doğumun gerçekleşebilmesi için gerekli olan yoğunlaşmadan alıkoymaktadır. Bu nedenle de sosyal hayat, insanın hakikate ulaşabilmesinin önündeki en büyük engellerden birini teşkil etmektedir: “Olağan hayatın bilinçaltı mücadeleleri, kişinin gelişme göstermesi gereken bir dönemde, çoğunlukla ona engel olur. İstenmeyen toplumsal güçler, onun yanlış değerler edinmesine ve dolayısıyla yanlış ilgiler geliştirmesine sebep olur. Böylece kişi, gerçek benliğinden uzaklaştırılır (yabancılaşma) ve gelişim sürecinden (yeniden doğma süreci) mahrum bırakılır” (Arasteh 2007, 34). Dolayısıyla da içinde bulunduğu maddî âlem ile ulaşmak istediği manevî âlem arasında bir eşikte, orta noktada bulunan insan, bir tercih yapmak zorundadır. Bu aşamadaki insanın önünde iki seçenek vardır. Ya sosyal hayatın içinde kalıp bu hayatın manevî yolculuğu gerçekleştirmeye imkân tanımayan kuralları dâhilinde yaşamaya devam ederek manevî doğumdan mahrum kalacak ya da bir süreliğine sosyal hayatın ve onun kurallarının dışına çıkarak manevî doğumunu gerçekleştirecek ve sonrasında sosyal hayatın içine tekrar dönecektir. Bu nedenle de manevî doğumunu gerçekleştirmek isteyen insanın, geçici bir süre bu kuralların dışına çıkması zorunludur. “Deli olmayınca veli olunmaz” (Gölpınarlı 2004, 84) şeklindeki atasözü de bir bakıma bu gerçeğe işaret etmektedir.

“Leylâ vü Mecnûn”da bu yollardan ikincisini tercih eden kişi, Mecnûn’dur. O, aşkının sosyal baskı sebebiyle sekteye uğramasından sonra, evini terk ederek çöllere düşer ve bu suretle de sosyal yaşamdan uzaklaşır. Böylece toplum kurallarının onun için bir önemi kalmaz. Onda ne melâmet korkusu ne de aşkını gizleme gayreti vardır. Bu da Mecnûn’un beşerî boyutta başlayan aşkının, daha derunî bir boyuta geçmesini ve bu suretle de hakikate ulaşmasını sağlar. Mecnûn, sosyal kuralların dışına çıktığı için, halkın nazarında “deli”dir. Fakat onun bu durumu, sadece sosyal kurallar ölçüt olarak alındığında “delilik” olarak nitelendirilebilir. Gerçekte ise o, en yüksek idrak seviyesine ulaşmış bir kişidir. Bu da ancak toplum kurallarının dışına çıkmasıyla mümkün olabilmiştir. Bütün bunlara kapı aralayan şey ise beşerî sevgiliden ayrılmak olmuştur. Dolayısıyla

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

da “Leylâ vü Mecnûn”da ayrılık, Mecnûn’un ilahî aşka ulaşmasının önündeki bütün engelleri ortadan kaldıran bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Leylâ ise Mecnûn’un aksine, melâmet korkusuna tutsak olmuş bir âşıktır. Leylâ’nın öncelikle aşkını inkâr etmesine sebep olan bu korku, onun bütün tercih ve davranışlarının da dayanağını oluşturmaktadır. Fuzûlî, bu gerçeği bizzat Leylâ’nın ağzından ifade eder:

Hazerim ta^cneden ol gâyete yetmişdir kim
Yâra ağyâr olup ağyârım ile yâr olubam
(LM/1361)

Oysa melâmet, aşkla o kadar iç içedir ki, âdeta onun doğal bir sonucu niteliğindedir. Fuzûlî, Leylâ’nın annesi tarafından azarlandığı bölümün başlığını, “Bu Leylîye anası ‘itâb ettiğidir ve bahâr-ı vaslına hazân yetdiğidir” şeklinde belirleyerek mevsimlerin birbirini takip etmesiyle aşk ve melâmet birlikteliğini ilişkilendirmek suretiyle, bu gerçeğe işaret etmiştir. Nasıl ki zamanın karşı konulamaz akışı, mevsimlerin değişmesine (baharın sonbahara doğru gidişi) sebep oluyorsa ve bu noktada insanın yapabileceği bir şey bulunmuyorsa aşk da aynı şekilde melâmeti beraberinde getirecektir. Bu, zamanın akışı kadar doğal ve kaçınılmaz bir durumdur.

Aşk yolu engellerle dolu bir yoldur ve “melâmet” de bu yolda aşılması gereken engellerden biridir. Ortaya çıkması kaçınılmaz olan bu engeli aşmanın yolu ise ona karşı takınılacak olan tavırda gizlidir. Tasavvuf sisteminde bu tavır, “kınayanın kınamasından korkmamak”² şeklinde belirlenmiştir: “Kınayanın kınamasından korkmamak, hiçbir şeyden, hiçbir kimseden çekinmeden korkusuzca Allah yolunda gitmek ve O’nun hükümleri doğrultusunda davranmaktır. Bütün bunları gerçekleştirirken, hiç kimsenin baskı, eleştiri, itirazlarına aldırmamaktır” (Kılıç 2008, 17). Dolayısıyla da gerçek bir âşığın en belirleyici özelliklerinden biri, bu olmalıdır.

Leylâ ile Mecnûn aşkının beşerî bir aşk olması da bu gerekliliği ortadan kaldırmaz. Zira “insanî aşkın ve ilahî aşkın bir tek aşkın iki ayrı yüzü olduğu” (Settarî 2003, 171) gerçeği göz önünde bulundurulursa beşerî aşk da aslında ilahî aşkın dolaylı bir şeklidir.

² Melâmet karşısında takınılacak olan bu tavır, şu âyete dayandırılmaktadır: “Ey iman edenler, içinizden kim dininden geri dönerse, Allah (onların yerine) kendisinin onları sevdiği, onların da kendisini sevdiği, müminlere karşı alçakgönüllü, kâfirlere karşı ise ‘güçlü ve onurlu’ Allah yolunda savaşıyor ve kınayıcının kınamasından korkmayan bir topluluk getirir. Bu, Allah’ın dilediğine verdiği bir lütuftur. Allah’ın lütfü ve ilmi geniştir” (Mâide, 5/54) (Kılıç 2008, 17).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Dolayısıyla da beşerî aşk sebebiyle maruz kalınan melâmet, ilahî aşk uğruna maruz kalınan melâmetle aynı kategoride değerlendirilebilir.

Leylâ ise aşkını inkâr etmeyi tercih ederek aşk uğruna maruz kalacağı melâmetten sakınmayı tercih etmiştir. Bu tavrı da Leylâ'yı, Mecnûn'un karşısında ikinci kez "eksik bir âşık" konumuna düşürmektedir. Çünkü gerçek bir âşığın, melâmete aldırmadan aşk yolunda korkusuzca yürümesi gerekmektedir. O ise melâmete göğüs germeyi göze alamamıştır.

"Melâmet korkusu", Leylâ'nın aşkını açığa vurmasının önündeki en büyük engeli teşkil etmektedir. O, aşkını inkâr etmek suretiyle, melâmetten kurtulmuştur; ama melâmet korkusu Leylâ için bir "tehdit" unsuru olarak eser boyunca potansiyel varlığını devam ettirmiştir. Dolayısıyla da Fuzûlî'nin "Leylâ vü Mecnûn"unda melâmet, sadece Leylâ ile Mecnûn'un aşklarının başladığı ilk dönemlerde açığa çıkan, daha sonra söz konusu aşkın Leylâ tarafından inkâr edilmesiyle beraber ortadan kalkan, ancak Leylâ için bir tehdit unsuru olarak eserin sonuna kadar varlığını devam ettiren bir özellik arz etmektedir. Aşkını inkâr etmek, melâmeti ortadan kaldırmıştır; ama Leylâ'yı, melâmet korkusuyla yaşamaya mecbur bırakmıştır. Sosyal hayattan soyutlanamaması ise bu korkunun daha şiddetli bir şekilde hissedilmesine zemin hazırlamıştır. Çünkü çevredeki insanların çokluğuyla, maruz kalınacak melâmetin miktarı arasında doğrudan bir ilişki olduğu açıktır.

Leylâ, annesinin azarlamaları karşısında yaptığı tercihle, nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu ortaya koymuş olur. O, geleneğe karşı direnmek yerine ona teslim olmayı tercih eder ve böylece, "edilgen" bir kişilik olarak okuyucunun zihninde yer edinir. Olayların son aşamasına kadar da bu kişilikle tutarlı bir şekilde davranır ve okuyucuyu şaşırtmaz. Buna bağlı olarak da melâmet korkusu, eserin tamamına yayılmış bir şekilde, birçok sahnede karşımıza çıkmaktadır.

Mecnûn'un yolu, bir gün Leylâ ve arkadaşlarının gelip çadır kurmuş oldukları bir yere düşer. Leylâ'nın okulu bırakmasından sonra ilk defa karşılaşan Leylâ ve Mecnûn, bu ani karşılaşmanın yarattığı "hayret"le iradelerini kaybedip bayılırlar. Arkadaşları, yüzüne gül suyu dökerek Leylâ'yı ayırtırlar. Leylâ'nın Mecnûn'a olan aşkının açığa çıktığı bu sahnede Leylâ, melâmet korkusuyla karşı karşıyadır:

Gül suyu sepüp revân yüzüne
Leylîyi getirdiler özüne

Her yan dediler ana ki ey mâh
Nâgeh olur atan anan âgâh

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Kim gayr ile âşinâ olupsun
Bir dil-bere mübtelâ olupsun

Vermez bu revîş netîce-i hûb
Şâyeste değil sana bu üslûb

Yahşî nazar eylesen yamandır
Hem bize vü hem sana ziyândır

(LM/811-815)

Leylâ'nın aşkının açığa çıkmasını istemeyen arkadaşları, çadırlarını ve eşyalarını toplayarak Leylâ'yı evine yollarlar. Anne ve babasının haberi olmasın diye de bu olaydan kimseye bahsetmezler.

Leylâ, İbn-i Selâm'la evlendirilirken bile, “süslenmeden ve sürünmeden kaçınma” dışında bir tepki ortaya koyamaz. Yine “melâmet korkusu” ve “cinsiyet” faktörü gündemdedir:

Görmezdi anı özüne lâyıık
Kim ta^cne ede ana halâyık

Kız her nice yâra olsa tâlib
Elbette gerek hayâsı gâlib

(LM/1723-1724)

Leylâ'nın İbn-i Selâm'la evlendirilmesiyle ilgili olarak eserde yer alan şu beyit ise onun edilgen tavrının en güzel şekilde ifadesidir:

Endîşe-i zevk ü ^cayşdan pâk
Seyl-âbda san giderdi hâşâk

(LM/1743)

Fuzûlî, “melâmet korkusu” ve “cinsiyet” faktörlerini sürekli olarak gündeme getirmek suretiyle, okuyucunun Leylâ'nın tavırlarını makul ve mazur karşılamasını hedeflemiş gibidir. Ancak bu hedef, Leylâ'yı okuyucunun zihninde yargılanmaktan kurtarmaktan ziyade, okuyucuyu, Leylâ cephesinde yaşanan bütün olayların Mecnûn'u ilahî aşka ulaştırmak adına kendisi tarafından kurgulanmış şeyler olduğu gerçeğinden uzaklaştırmaya yönelik gibidir.

Aşkın başlangıçtaki ham hâlini, “kendi kendisi olmak” şeklinde ifade eden Ahmed Gazzâlî, “melâmet korkusu”nu, insanın tam anlamıyla aşkın hâkimiyetine girememiş olmasıyla açıklar. Melâmet korkusu ise “riyakârlık”ı da beraberinde getirmektedir: “Âşık kendi kendisi olduğu sürece riyakârlıktan uzaklaşamaz ve

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

melâmetten hâlâ korkar. Râm olunca korkusu kalmaz ve her türlü riyadan kurtulur” (2004, 62).

Leylâ için de durum, aynen bu şekildedir. Bir tarafta Mecnûn’a olan aşkı, diğer tarafta ise melâmet korkusu vardır. Ama Leylâ’nın iç dünyasına egemen olan duygu, “aşk” değil, “korku” olur. Bu da “akıl” ile “aşk” arasında yaşanan çatışmada aklın baskın çıktığına işaret eder. Çünkü “öbür âleme erişme çabası, gündelik hayatta akılcı sayacağımız yolun tam karşıtıdır” (Andrews 2009, 87). Leylâ ise melâmetten kaçınmayı tercih ederek “akılcı” bir davranış sergilemiş olur.

Aşk ve akıl arasında ortaya çıkan çatışma, sadece Leylâ’nın iç dünyasında ortaya çıkan bir çatışmayla sınırlı değildir. Çünkü kendisine aklın galip gelmiş olduğu Leylâ’nın karşısında, aşk sebebiyle adı “deli”ye çıkan Mecnûn vardır. Böylece olayların başlangıç aşamasında “beşerî aşk” kavramı etrafında birleşen Leylâ ve Mecnûn, yavaş yavaş bir “çatışma”nın tarafları olma yolunda ilerlemişlerdir. Dolayısıyla da eserde önce Leylâ’nın iç dünyasında ortaya çıkan “akıl-aşk” çatışması, eserin ilerleyen aşamalarında Leylâ ve Mecnûn’un şahsında ifadesini bulan bir çatışmaya dönüşmüştür.

Aktaş, “anlatma esasına bağlı birçok metnin özünde, yalnızca bir iki kelimeyle ifade edilebilecek kavramlar arasındaki çatışmanın veya anlaşmanın bulunduğunu” (2000, 136) söylemektedir. Fuzûlî’nin “Leylâ vü Mecnûn”a bu bakış açısıyla baktığımız zaman, eserin iki çatışma üzerine kurulmuş olduğunu görmekteyiz. Bunlardan ilki, annesinin Leylâ’yı azarladığı sahnede en bariz bir şekilde beliren “aşk-gelenek” çatışması, ikincisi ise “akıl-aşk” çatışmasıdır. Ancak bu çatışma iki farklı şekilde ortaya çıkar. Önce Leylâ ve Mecnûn’un iç dünyalarında yaşadıkları bir “akıl-aşk” çatışması vardır. Bu çatışma, belirli bir aşamada son bulur. Çünkü Mecnûn’da aşk, Leylâ’da ise akıl galip gelir. Böylece onlar, akılla aşk arasında ortaya çıkan bir çatışmanın tarafları durumuna gelirler.

Melâmet korkusu, Leylâ’yı sosyal yaşamın içinde ve onun kuralları çerçevesinde yaşamaya mecbur bırakır. Bu zorunluluk, aşk sırrını kimseyle paylaşamayan Leylâ’ya, bu sırrı başkalarından gizleyebilmek için çeşitli “bahaneler” bulma gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Leylâ’nın aşk sırrını gizleme hususunda belirlediği kesin tavrın eserin sonuna kadar devam etmesine bağlı olarak çeşitli bahanelere sığınma durumu da eserin sonuna kadar devam etmekte ve eser içinde yer alan pek çok sahnede karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilkinde, Leylâ’nın okulu bırakarak eve kapanmasından sonra kız arkadaşlarının onu eğlendirmek için

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

çevresine toplandıkları sahnede rastlamaktayız. Leylâ, kendisini eğlendirmek için çevresine toplanan kız arkadaşlarıyla ilgilenmez. Onun düşündüğü tek şey, Mecnûn’a olan aşkıdır; ama bunu kız arkadaşlarından gizlemek istemektedir. Bu nedenle de Leylâ, çektiği aşk acısının ortaya çıkmaması için, bir yerlerini yaralayarak sanki bu acı için ağlıyormuş gibi yapmaktadır:

Ol terk kılup neşât u râhat
Bir  uzvunu eyleyüp cerâhat

Eylerdi bahâne ile nâle
Düşmezdi olar düşen hayâle

(LM/1194-1195)

Melâmet korkusuyla aşkını inkâr etmeyi tercih eden Leylâ, böylece bu tercihin bütün sonuçlarına da katılmış olur. Zira bu tercih ona, melâmet korkusunun bir sonucu olarak ortaya çıkan “riya”nın da kapılarını aralamıştır. Böylece Ahmed Gazzâlî’nin “âşık kendi kendisi olduğu sürece riyakârlıktan uzaklaşamaz ve melâmetten hâlâ korkar” (2004, 62) şeklindeki ifadesi, Leylâ’nın şahsında somut bir örneğe kavuşmuş olur.

Leylâ’nın giyim kuşamı bile, toplumdan sakladığı aşkının tezahürleri olan gözyaşının, âhın ve inleyişin gizlenmesine hizmet etmektedir:

Tâ mahv ola gözden akıdan hûn
Hem gömleği hem donuydu gül-gûn

Tâ kim ola d d-ı âha mânend
Bağlanmış idi benefşe ser-bend

Tâ kim ola savt-ı nâle pâ-mâl
Pâyında idi sadâlu halhâl

Tâ olmaya eşk yüzde ma l m
Ruhsârına l  l  idi manz m

(LM/1381-1384)

İstemeyerek de olsa evlendiği İbn-i Selâm’ın ölümü ise Leylâ’ya, aşkı için ağlama fırsatını veren en güzel bahaneyi oluşturmuştur:

Leyliyi getirmeğe figâna
Ol vâkı a oldu bir bahâne

(LM/2394)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Çünkü Arap geleneklerine göre, kocası ölen kadın bir iki yıl yas tutmalıdır. Bu gelenek Leylâ'ya hoş gelir ve bu bahane ile çevresine aldırmandan ve kimseden çekinmeden görünüşte İbni Selâm için, gerçekte ise Mecnûn için ağlar:

Derler bu idi ʿArabda ʿâdet
Kim er eğer ölse kalsa ʿavret

Bir yıl iki tutardı mâtem
Feryâd u figân edip dem-â-dem

Hoş geldi bu ʿâdet ol nigâra
Feryâd u figâna buldu çâre

Mâtem-gede eyledi makâmın
Mâtemde geçirdi subh u şâmın

(LM/2400-2403)

Leylâ, matemini “ata evine” dönünce de sürdürür ve gece gündüz feryat etmeye devam eder. Hatta içinden, kendisine bu bahaneyi sağladığı için İbn-i Selâm'a dua eder. Çünkü o, “yüze gülme perdesini ortadan kaldırarak gizli gamını açığa çıkarmıştır”:

Bir nice gün anda ağlayup zâr
Hem ata evine döndü nâ-çâr

Ammâ dün ü gün figân ederdi
Hûn-âb-ı ciğer revân ederdi

Feryâda gelende gâh u bî-gâh
Öz gönlünde derdi ol mâh

Kim İbni Selâma rahmet-i Hak
ʿAşkım revîşine verdi revnak

Refʿ eyledi perde-i müdârâ
Pinhân gamım etdi âşkârâ

(LM/2404-2408)

Görüldüğü gibi, Leylâ'nın iç dünyası, okur için olmasa da mesnevideki sosyal ortamı oluşturan insanlar için hep gizli kalmıştır. Çünkü Fuzûlî, Leylâ'nın iç dünyasına ışık tutan ifadeleriyle Leylâ'nın “asıl” duygularını ve düşüncelerini okuyucuya ifşa etmiş, ama mesnevideki diğer şahıslar buna şahit olamamıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

“Leylâ vü Mecnûn”da “gece” de Leylâ’nın içsel dünyasıyla baş başa kalabilmesine imkân vermesi bakımından, “perde-i müdârâ”nın geçici bir süre için de olsa ortadan kaldırılmasına olanak sağlar. Çünkü iç dünyasıyla baş başa kalabilmesi için gerekli olan yalnızlık ortamını, ancak geceler Leylâ’ya sağlayabilmektedir. Gecelerin Leylâ için toplumdaki soyutlanabilmenin yegâne fırsatı olması, bizzat Leylâ’nın dilinden ifade edesini bulur:

Gündüz habsim gice necâtım
Gündüz meytim gece hayâtım

(LM/1264)

Gecelerini sevgilisinin hayaliyle ve ayrılığın hüznüyle geçiren Leylâ için, gecenin gündüze dönmesi ise “fırsat kapısının kapanması” anlamına gelmektedir:

K’ey vay tükendi mâye-i ‘ömr
Hûrşide erişdi sâye-i ‘ömr

Demdir der-i fırsat ola mesdûd
Müşkil görüne beyân-ı maksûd

Demdir uyana uykudan ağıâr
Şerh-i gam-ı derdim ola düşvâr

(LM/1260-1262)

Leylâ ile gece arasında kurulmuş olan bu yakınlıkta, ilgi çekici olan bir husus vardır. Zira “Leylâ” ismi, “gece” anlamına gelen “lejl” kelimesinden türetilmiş bir kelimedir ve yazılışı da “ليلی” şeklindedir. Aliyev, gece ve Leylâ ismi arasındaki bu ilgiyi şu şekilde açıklamaktadır:

“Bugün bütün Türkiye’de ‘Leyli’ye ‘Leylâ’ diyorlar. Ancak ‘Leylâ’ demek katiyen doğru değildir. Fuzûlî’nin eserinde ‘Leylâ’ yoktur, ‘Leyli’ vardır. Gerçi Arapçada ‘Yehyi-Yahyâ, suğri-suğrâ, kübrî-kübrâ’ gibi ‘î’ ile yazılıp ‘â’ ile okunan sözler vardır. Fakat ‘lejlî’ ancak ‘lejlî’ okunabilir ve bu kelime ‘geceye mahsus, gecelik bir iş, geceye bağlı hâl, hareket, vaziyet’ demektir” (1996, 245).

Bu bilgi doğrultusunda diyebiliriz ki Fuzûlî, gecenin Leylâ için taşıdığı önemi ön plana çıkarmak suretiyle, Leylâ’nın içinde bulunduğu durumu, onun ismiyle bağdaştırmıştır. Dolayısıyla da Leylâ’nın ismi, içinde bulunduğu ruh hâli ve gecelerin Leylâ için yalnız kalabilmenin yegâne fırsatı olması durumu, eserde bir bütünlük teşkil edecek şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu bir tesadüf olarak değil, Fuzûlî’nin eserini ortaya koyarken göstermiş olduğu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

başarımın bir parçası olarak değerlendirmek gerekir. “Leylâ vü Mecnûn”un gerçek hayatta yaşanmış bir aşkın hikâyesi olması³ bakımından, eserini ortaya koyarken hazır bir adlandırmayla karşı karşıya olduğu (Kahraman 2000, 262) ve buna bağlı olarak da şahısların isimlerini belirleme konusunda bir seçim hakkına sahip olmadığı göz önünde bulundurulursa bu gerçek daha da belirginleşir.

Geceyi, aşk acısıyla baş başa kalabilmek için yegâne fırsat olarak gören Leylâ, herkesten sakladığı aşk acısını geceleri mum, pervane ve Ay’a anlatarak onlarla paylaşır. Böylece “bu maddî varlıklar, Leylâ’nın duyguları için bir destek olur” (Kaplan 2007, 140). Fuzûlî, Leylâ’yı insan dışındaki bu varlıklarla konuşturmak suretiyle, onun iç dünyasını okuyucuya açar. Ancak söz konusu varlıkların sembolik değerlerinden istifade etmeyi de ihmal etmez.

Leylâ’nın toplumdan gizlediği aşk acısını paylaştığı ilk obje olan mum, çeşitli özellikleri bakımından, Leylâ’nın içinde bulunduğu durumla tam bir paralellik gösterir. Zaten Leylâ da mumun özellikleriyle, kendisinin içinde bulunduğu durumu özdeşleştirir. “Bağrı dağlanmış olan”, şamdana yapışmış olduğundan dolayı “ayağı bağlı” olarak nitelenen ve “eriyip biten” mum, geleneğin esiri olan ve aşk acısıyla kıvranan Leylâ’nın durumunu ortaya koymada sembolik bir değere sahiptir:

Gel ey gözü bağlı bağırî dâğlu
Başı karalu ayağı bağlı

Gel olalım hem-nefes men ü sen
Râz-ı dil-i zârın eyle rûşen

³ Arap, Türk, Fars ve Urdu edebiyatlarında pek çok şair tarafından yazılan ve bir aşk hikâyesinin anlatıldığı “Leylâ vü Mecnûn” mesnevisinin kahramanları olan Leylâ ve Mecnûn’un gerçek kişiler olduğu konusunda rivayetler bulunmaktadır. Bir rivayete göre, bu aşk hikâyesinin iki kahramanından biri olan Mecnûn, 689 yılında öldüğü ve adının Kays b. Mülevvah el-Âmirî olduğu kabul edilen şairin lakabıdır. Leylâ’ya duyduğu aşk yüzünden aklını kaybetmesi sebebiyle kendisine takılan bu lakap, sonraları isminin yerini almıştır. Leylâ ise bir rivayete göre Mecnûn’la aynı kabileye mensup birisi, başka bir rivayete göre ise Mecnûn’un amcasının kızı olan Leylâ bint Mehdî el-Âmiriyye’dir. Söz konusu rivayete göre, bu aşk hikâyesi, Mecnûn el-Âmirî’ye ait olan ya da ona nispet edilen şiirlerde geçen küçük vakaların birtakım yorum ve ilavelerle birbirine bağlanarak büyük bir hikâye hâline getirilmesi neticesinde meydana gelmiştir. Başka bir rivayete göre ise bu hikâye, amcasının kızını seven, fakat bunu açıklamak istemeyen Emevî ailesine mensup bir genç tarafından uydurulmuş olan kıssa ve şiirlerin “Mecnûn” adı altında ortaya konulmasıyla meydana gelmiştir (Durmuş 2003, 159).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Ne derd seni nizâr edipdir
Âşüfte vü zerd ü zâr edipdir

(LM/1206-1208)

Leylâ, mumla konuşurken “başı kesilse bile” sırrını başkasına açıklamayacağını söyler:

Olmam olur olmaz ile dem-sâz
Başım kesilirse söylemem râz

(LM/1221)

Gerçekten de Leylâ, bu konudaki kesin tavrını mesnevinin son aşamalarına kadar sürdürecektir ve ancak ölümünden önce, herkesten sakladığı aşk sırrını annesine açıklayacaktır.

Aşk acısını muma anlatan Leylâ, onun kendisine karşılık veremeyeceğini anlar ve pervaneye yönelerek onunla konuşmaya başlar. Kendisini mumun alevinde yakması nedeniyle sevgili uğruna canını veren sadık âşığın sembolik bir ifadesi olan pervane, burada da bu özelliğiyle karşımıza çıkar. Aşk uğruna canını veren pervane, “tamâm âşık” olarak anılmayı hak eder:

Sensin reh-i ʿaşk içinde sâdık
ʿÂşıksın ama tamâm ʿâşık

Bir görmeğe yârı cân verirsin
Bir zevke iki cihân verirsin

Hoşdur taleb-i vefâda hâlin
Güyâ ki fenâdadır visâlin

(LM/1230-1232)

Ancak Leylâ ile pervane arasında kurulan ilişki, Leylâ ile mum arasında kurulan ilişkide olduğu gibi, bir özdeşleştirme niteliğinde değildir. Çünkü sevgili uğruna canını feda etmesiyle “tamâm âşık” olarak nitelendirilmeyi hak eden pervanenin karşısında, “ayağı bağlı/edilgen” Leylâ vardır. Böylece Leylâ’nın âşıklık konusundaki “eksiklik”i, dolaylı yoldan tekrar ifadesini bulmuş olur. Çünkü “tamâm âşık” olan pervanenin durumuyla, Leylâ’nın içinde bulunduğu durum birbirine tamamen zıttır:

Sen seyrdesin hemîşe ser-mest
Men dâm-ı belâ vü derde pâ-best

(LM/1235)

Leylâ, pervanenin de kendisini anlamadığını görünce dışarı çıkar ve Ay’la konuşmaya başlar. Gönül derdini ona anlatır. Ay’ın,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

gittikçe incelerek hilale dönmesinin sebebini, Güneş'e âşık olmasına bağlar ve ondan, kendisini anlamasını bekler:

K'ey gâh kadim gibi hamîde
Gâhî pür olan misâl-i dîde

Geh zâhir olan bana gamım tek
Geh gâ'ib enîs ü hem-demim tek

Şâhiddir ana bu inkılâbın
Kim 'âşıkısın bir âfitâbın

Hicrân ile nizâr olupsun
Ser-geşte-i rûzgâr olupsun

(LM/1249-1252)

Kendisi gibi, “aşk mihnetinden haberdâr olan” Ay'dan, her tarafı dolaşarak Mecnûn'u bulmasını ve içinde bulunduğu hâli, ona arz etmesini ister.

Leylâ'nın konuştuğu bu unsurların en belirgin ortak özelliği, hepsinin de gece ortaya çıkan veya varlık ve geçerlilik kazanan unsurlar olmasıdır. Bu özellikleri bakımından söz konusu unsurlar, Leylâ'yla ortak bir özelliğe sahiptir. Nitekim Leylâ da gündüz herkesten sakladığı iç dünyasını, ancak gece olunca ortaya çıkarır. Gecenin gündüze dönmesi ise hepsi için bir nevi “ölüm”dür. Leylâ da bu gerçeği, “gündüz-ölüm/gece-hayat” zıtlığı çerçevesinde dile getirir:

Gündüz habsim gece necâtım
Gündüz meytim gece hayâtım

(LM/1264)

Bütün bunlardan da anlaşıldığı gibi, olayların başlangıç aşamasında “beşerî aşk” olgusu etrafında birleşen Leylâ ve Mecnûn, daha sonraki aşamalarda, yapmış oldukları tercihler ve takındıkları tavırlarla birbirine muhalif iki çizgi üzerinde ilerlemeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak da birbirine tamamen zıt olan iki farklı âşık profilinin temsilcisi durumuna gelmişlerdir: Mecnûn, insanlardan uzak, toplumdaki kopuk bir hayata yönelmiş, Leylâ ise toplum içinde yaşamaya devam etmiştir. Mecnûn için melâmet korkusu söz konusu olmamışken bu korku, Leylâ'nın tüm tercih ve davranışlarında belirleyici olmuştur. Mecnûn'da aşk, Leylâ'da ise akıl galip gelmiştir. Leylâ ile Mecnûn arasında ortaya çıkan bütün farklılıklar ise dolaylı olarak Leylâ'daki “isti'dâd eksikliği”ne bağlanmıştır. Söz konusu eksiklik ise onun “tamâm bir âşık” olmasına olanak vermemiştir. Leylâ ve Mecnûn'un tercih ve davranış biçimleri

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

arasında ortaya çıkan bütün farklılıklar da onları, birbirleri karşısında “karşıt bir değer” durumuna getirmiştir.

Aynı noktadan hareket etmiş olmalarına rağmen, farklı yollarda ilerleyen Leylâ ve Mecnûn’un ulaştıkları son nokta da elbette ki farklı olmuştur. Fuzûlî bu farkı, onları son kez karşı karşıya getirmek suretiyle ortaya koymuştur.

Leylâ, bir gün kabilesinin göçü sırasında bir deveye biner ve derdini deveye anlatmaya başlar. Bu sırada deve, kervandan ayrılır ve çölün yolunu tutar. Çölde kaybolan Leylâ, yolunu bulmaya çalışırken Mecnûn’la karşılaşır. Böylece Leylâ ve Mecnûn, ayrı geçirdikleri uzun bir zamandan sonra ilk defa karşı karşıya gelirler. Perişan bir hâlde olan Mecnûn’u tanımayan Leylâ, onu ancak söylediği şiirler sayesinde tanır ve vuslat talebinde bulunur:

Hâlâ ki müyesser oldu didâr
Taksîr-i te^çallül etme zinhâr

Gör devlet-i vaslını ganîmet
Gel yanıma fevt etme fırsat

Dil nezr-i visâl-i kâmetindir
Ver cânım ise emânetindir

Çün düşdü mecâlin etme ihmâl
Gel nezrini tut emânetin al

Ger hasta isen benim tabîbin
Ver ^çâşık isen benim habîbin

Gel bezm-i visâle mahrem olgıl
Bir lahza benimle hem-dem olgıl

(LM/2615-2620)

Ancak Leylâ’nın vuslat talebi, Mecnûn tarafından reddedilir. Çünkü Mecnûn, yaşamış olduğu değişim sürecinin sonunda “ikilik”ten kurtularak “birlik”e ulaşmıştır. Ahmed Gazzâlî’nin, “Bu merteye öyle bir yerdir ki burada âşık, mâşuktan daha mâşuk olur. Âşığın kendi benliğinden ilgisini kesmesine bağlı olarak şaşılacak durumlar ortaya çıkar. Öyle bir noktaya gelir ki âşık, mâşukun bizzat kendisi olduğuna inanır.” (2004, 38) şeklinde tarif ettiği “birlik”e ulaşmış olma durumu, Mecnûn’un şahsında somutlaşır:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Ger ben ben isem nesin sen ey yâr
 V'er sen sen isen neyim men-i zâr
 (LM/2652)

Bu karşılaşma, aşklarının onları hangi mertebeye kadar ulaştırmış olduğunu ortaya koymuş olur. Mecnûn'un Leylâ'yı tanımamasının sebebi, "çokluk"un altındaki veya arkasındaki "birlik" in farkındalığına ulaşmış olmasıdır. Bu nedenle de artık Leylâ ile kendisi arasında bir fark kalmamıştır. Leylâ, Mecnûn'dur; Mecnûn da Leylâ'dır. Leylâ'da ise beşerî noktada başlayan aşk, aynı istikamette devam etmiştir. Bu nedenle de o, "ikilik" aşamasında takılıp kalmıştır. Mecnûn'a vuslat talebinde bulunması, bunun en açık kanıtı durumundadır. Başladığı nokta ile ulaştığı son nokta arasında bir fark olmayan Leylâ, ancak Mecnûn'un kendisine söyledikleri sayesinde aşkı ve varlığı kavrama biçimi konusunda bir değişim yaşar. Bu nedenle de söz konusu karşılaşma, Leylâ için bir "uyanış" olur ve bu sayede, tuttuğu yolun yanlış olduğunu anlar.

Mecnûn vasıtasıyla belirli bir düzeyde de olsa bir olgunluğa ulaşan Leylâ, ölümü arzular. Zira o, bedenî varlığının kendisi için bir perde olduğunu artık anlamıştır. Bu perdenin ortadan kaldırılması için dua eder:

Pertev burcunda âfitâbım
 Bildim ki vücûd imiş hicâbım
 Yâ Rab beni et fenâyâ mülhak
 Kim râh-ı fenâ imiş reh-i Hak
 (LM/2797-2798)

Duası kabul olan Leylâ, hastalanır. Bu aşamada, olayların başlangıç aşamasında atılan bir düğüm de çözülür. "Başı kesilse bile sırrını başkalarına anlatmayacağını" söyleyen Leylâ, ölmeden önce, herkesten sakladığı sırrını annesine anlatır. Böylece, "korku/çekinme perdesi" ortadan kalkmış olur:

Ref' etdi hicâb-ı ihtirâzın
 Fâş etdi anaya gizlü râzın
 (LM/2807)

Leylâ'nın annesi, daha önce de ifade etmiş olduğumuz gibi, toplumun müşterek anlayışının temsilcisi durumundadır. Dolayısıyla da sırrın anneye açıklanması, bir anlamda tüm insanlara açıklanması demektir ki, bu da melâmet korkusunun aşılması anlamına gelir. Melâmet korkusunun ortadan kalkması ise Leylâ'nın kurtuluşu olur. Çünkü yaşarken ulaşamadığı "fenâ" mertebesine, sırrını açıkladıktan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 4/7 Fall 2009*

sonra, bedenî ölümle ulaşır. Fuzûlî'nin ifadesiyle “damla, denize kavuşur”:

Şevk ehline kurb hâsıl oldu
Deryâsına katre vâsıl oldu

(LM/2861)

Leylâ'nın ardından Mecnûn'un da ölümüyle, aynı noktada (beşerî aşk) başlayan; fakat farklı istikametlerde devam eden bu aşk, yine aynı noktada (ölüm) son bulmuş olur.

Bütün bunlardan da anlaşıldığı gibi Leylâ, Mecnûn'un hakikate ulaşmasında bir basamak olma fonksiyonunu yüklenmiş durumdadır. Ancak onun bu fonksiyonu, daha ziyade olayların başlangıç aşamasıyla ilgilidir. Zira özü bakımından iki kişinin varlığını gerektiren aşk, Leylâ'nın eser içindeki varlığını gerekli kılar. Ancak olayların gelişimi ve ulaşılan son nokta dikkate alındığında, Leylâ'nın eser içinde yüklenmiş olduğu fonksiyonun, söz konusu fonksiyonu da içine alan, ama onu aşan bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Leylâ, Mecnûn'u ilahî aşka yükselten bir basamaktır; ama bu kadar değildir. Mecnûn'la zıt olan bütün tercih ve davranışları ve bunlar vasıtasıyla ulaştığı sonuçla o, “karşıt değer”in temsilcisi olmuştur. Söz konusu fonksiyonlardan ilki, Leylâ'nın “maşuk” vasfıyla ilgiliyken, ikincisi ise “âşık” vasfıyla ilgilidir.

İki ayrı fonksiyonu aynı anda yüklenmiş olması ise Leylâ'nın mesnevi içindeki varlığını, sadece bir “gereklilik” olmaktan çıkararak daha anlamlı bir hâle getirmiştir. Zira Mecnûn için ilahî aşk yolunda bir basamak olma fonksiyonuyla sınırlı kalsaydı, mesnevideki olayların sadece başlangıç (beşerî aşkın taraflarından biri olması bakımından) ve son kısmında (Mecnûn'un ilahî aşka ulaşmış olduğunu ortaya koyacak olan karşılaşmanın gerçekleşebilmesi bakımından) varlığı gerekli/anlamlı olan bir şahıs olarak kalacaktı. Dolayısıyla da yüklenmiş olduğu ikinci fonksiyon, Leylâ'nın mesnevi içindeki varlığını çok daha anlamlı kılmıştır.

Leylâ'nın mesnevi içinde yüklenmiş olduğu ikinci fonksiyon, mesnevinin başkarakteri olan Mecnûn'un okuyucu tarafından daha iyi bir şekilde anlaşılmasına da hizmet etmiştir. Zira Mecnûn'un şahsında “olması gereken”i anlatan Fuzûlî, Leylâ vasıtasıyla da bunun zıddını anlatmış ve böylece, “deli olunmadan veli olunamayacağı” gerçeğini çok daha net bir şekilde ortaya koyabilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

Sonuç

Bir aşk hikâyesinin anlatıldığı “Leylâ vü Mecnûn”da Leylâ, karşılıklı bir aşkın taraflarından biri olması bakımından hem “âşık” hem de “maşuk” vasfını aynı anda taşıyan bir kimlikle okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Olayların başlangıç aşamasında “beşerî bir sevgili” olarak karşımıza çıkan Leylâ, Mecnûn’un geçirdiği değişim ve dönüşüme paralel olarak eserin ilerleyen aşamalarında ilahî bir sevgili hüviyetine bürünmektedir. Ancak Leylâ’daki bu nitelik değişimi, Mecnûn’un bakış açısında meydana gelen bir değişimin sonucudur ve dolayısıyla da daha ziyade onu ilgilendiren bir durumdur. Çünkü Leylâ, olayların son aşamasına kadar mesnevi içinde bir “beşer” olarak varlığını sürdürmektedir. Mecnûn’un iç dünyasında değişime uğrayan Leylâ, “maşuk” vasfını taşıyan Leylâ’dır. Bizi burada ilgilendiren Leylâ ise “âşık” vasfını taşıyan “beşer” Leylâ’dır.

Leylâ ile Mecnûn, olayların henüz başlangıç aşamasındayken büyük bir farkla birbirlerinden ayrılırlar. Çünkü doğduğu ilk andan itibaren olağanüstü bir çocuk profili çizen Mecnûn’un karşısında, hiçbir özelliği olmayan Leylâ vardır. Dolayısıyla da Leylâ, ancak karşılıklı bir aşkın taraflarından biri olması bakımından Mecnûn’la ortak bir paydaya sahip olabilmektedir. Ancak beşerî aşk noktasında buluşan bu iki âşığın yolu, yaptıkları tercihler ve takındıkları tavırlar neticesinde birbirinden tamamen ayrılmıştır. Böylece onlar, birbirine muhalif yönde uzanan iki farklı yolda yürümeye başlamışlardır. Leylâ ve Mecnûn artık, özellikleri bakımından birbirine tamamen zıt olan iki âşıktır. Ayrılığın hüznüyle kendisini çöllere vurarak toplumdan soyutlanmış bir şekilde yaşayan, melâmet korkusu olmayan Mecnûn’un karşısında, eve kapanarak sosyal hayatın içinde yaşamaya devam eden ve melâmetin tutsağı olmuş bir Leylâ vardır.

Aynı noktadan hareket etmiş olmalarına rağmen, farklı yollarda ilerleyen Leylâ ve Mecnûn’un ulaştıkları son nokta da buna bağlı olarak farklı olmuştur. Bu fark, çölde son kez karşılaştıkları sahnede açık bir şekilde ortaya çıkar. Mecnûn’un gittiği yol, onu ilahî aşka ulaştırmışken Leylâ, beşerî aşkta takılıp kalmıştır. Dolayısıyla da Leylâ, Mecnûn’un ilahî aşka yükselmesinde basamak olmuştur. Ama onun mesnevi içindeki fonksiyonu bununla sınırlı değildir. Mecnûn’la zıt olan bütün tercih ve davranışları ve bunlar vasıtasıyla ulaştığı sonuçla o, aynı zamanda “karşıt değer”in de temsilciliğini yüklenmiş durumdadır. Bu da Leylâ’nın mesnevi içindeki varlığını, çok daha anlamlı bir hâle getirmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*

KAYNAKÇA

- Ahmed Gazzâlî (2004), **Aşkın Hâlleri** (Çev.: Turan Koç-M. Çetinkaya), İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- AKTAŞ, Şerif (2000), **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ALİYEV, Sabir (1996), “Leylî ile Mecnûn’da Şairin Tanrı ve İnsan Sevgisi”, **Fuzûlî Kitabı 500. Yılında Fuzûlî Sempozyumu Bildirileri**, 24-26 Ekim 1996, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 245-247.
- ANDREWS, Walter G. (2009), **Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı** (Çev.: Tansel Güney), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ARASTEH, A. Reza (2007), **Aşkta ve Yaratıcılıkta Yeniden Doğuş** (Çev.: Bekir Demirkol-İbrahim Özdemir), Ankara: Kitâbiyât.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2000), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DURMUŞ, İsmail (2003), “Leylâ vü Mecnûn”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, C. 27, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, s. 159-160.
- Fuzûlî, **Leylâ vü Mecnûn**, (Haz.: Hüseyin Ayan) (2005), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- GENÇ, İlhan (2006), **Leyla ile Mecnun’un İki Şairi Fuzûlî ve Sezai Karakoç**, İstanbul: Şule Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki (2004), **Tasavvufтан Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- KAHRAMAN, Mehmet (2000), **Leyla ve Mecnun Romanı**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (2007), “Leyla ve Mecnun”, **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri**, İstanbul: Dergâh Yayınları, s. 129-142.
- KILIÇ, Hamza (2008), **Melâmetin Temel İlkeleri ve Günümüzde Melâmet**, İstanbul: İnsan Yayınları.
- SETTÂRÎ, Celâl (2003), **Züleyha’nın Aşk Derdi** (Çev.: Mehmet Kanar), İstanbul: İnsan Yayınları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/7 Fall 2009*